

Polska Ludowa – kraina sprzeczności. Materiały dydaktyczne dla nauczycieli i uczniów szkół średnich

Dzieje Polski od zakończenia II wojny światowej do upadku systemu komunistycznego stanowią przedmiot wielu rozmaitych, często sprzecznych, ocen i interpretacji. Polska Ludowa słusznie jest wskazywana jako przykład systemu niedemokratycznego, w którym łamano podstawowe prawa człowieka, a władze brutalnie tłumiły protesty społeczne. Jednocześnie trudno nie dostrzec głębokich przemian cywilizacyjnych, rozwoju gospodarczego i osiągnięć na polu kultury. Znacząca część społeczeństwa w pełni identyfikowała się z państwem, które było pozbawione suwerenności. Do dziś część starszego pokolenia wspomina z sentymentem czasy młodości, zwłaszcza łatwość znalezienia pracy, możliwość wyjazdu na wakacje czy „otrzymanie”, a nie kupienie według zasad rynkowych, mieszkania. W niepamięć odchodzą za to braki w zaopatrzeniu, pogłębiający się dystans dzielący Polskę od Zachodu, cenzura, nachalna propaganda.

Podręcznikowa wersja dziejów Polski Ludowej koncentruje się na wątkach politycznych: represjach, protestach i oporze obywateli. W niniejszym skrypcie proponujemy poszerzenie tego tradycyjnego spojrzenia. Nie stroniąc od spraw związanych z konfliktami pomiędzy władzą a społeczeństwem, chcemy zwrócić uwagę na życie codzienne, dorobek nauki i kultury, a na koniec bliżej przyjrzeć się latom upadku systemu komunistycznego.

Rekomendowane przez nas artykuły nie składają się na wyczerpującą syntezę lat 1945–1989.

Proponujemy jedynie sięgnięcie do części zasobu portalu **HISTORIA: POSZUKAJ**, mając nadzieję, że wskazane teksty stanowią inspirację do podjęcia z uczniami dyskusji na wybrane tematy. Może to pozwolić na ukazanie historii tego okresu w zróżnicowany i wielostronny sposób. Tradycyjnie pragniemy zwrócić uwagę na znaczenie eksponatów z polskich placówek muzealnych – źródła materialne są doskonałym punktem wyjścia opowieści o realiach życia w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL). Nasi autorzy przypominają sylwetki znanych i mniej znanych postaci, które w rozmaity sposób kształtowały oblicze Polski i wpływały na losy jej obywateli. Chcemy przedstawić nie tylko polityków – zarówno związanych z obozem władzy, jak i opozycjonistów. Prezentujemy artystów, architektów, naukowców, projektantów. Ich praca, składająca się na dorobek ponad czterech dekad dziejów Polski, stanowi ważną spuściznę, bez której trudno wyobrazić sobie współczesność. Druga połowa XX wieku to czas imponującego rozwoju kultury. Sugerujemy zachęcenie uczniów do przyjrzenia się powstającym w tym czasie utworom muzycznym i filmom – mogą one wiele opowiedzieć o czasach Polski Ludowej.

Prezentowany pakiet jest przeznaczony dla nauczycieli i uczniów szkół średnich. Może zostać wykorzystany w dydaktyce, jak i podczas samodzielnego powtarzania materiału przed egzaminem maturalnym. Namawiamy zarówno do sięgnięcia po wymienione w pakiecie artykuły, jak i do skorzystania z innych tekstów, które można znaleźć w zakładce **WIEDZA** na portalu **HISTORIA: POSZUKAJ**. Wiele równie interesujących materiałów zostało omówionych w pakiecie przeznaczonym dla szkoły podstawowej. Przekrojowe, syntetyczne ujęcia szeregu podstawowych zagadnień można odszukać w zakładce **ŚCIEŻKI HISTORII**.

Ze względu na bogactwo wątków i znaczną liczbę artykułów poświęconych czasom powojennym na naszym portalu niniejszy pakiet składa się z dziewięciu części oraz z propozycji ćwiczeń.

Przywoływane w nich teksty mają służyć jako przykłady tematyki, którą warto wykorzystać. Pakiet zasadniczo nie jest ułożony chronologicznie – nadaliśmy mu układ problemowy.

W części I zwracamy uwagę na możliwości, jakie dają źródła ikonograficzne przy charakteryzowaniu okresu stalinowskiego. W części II przybliżamy zagadnienia związane z wydarzeniami politycznymi – mniej znanymi, ale składającymi się na obraz PRL. Część III zawiera teksty mówiące o wybranych wielkich postaciach nauki i kultury polskiej, działających zarówno w Polsce, jak i poza jej granicami. Bez ich pracy i geniuszu byłibyśmy dziś znacznie ubożsi. Podobnie nie sposób przecenić osiągnięć najwybitniejszych polskich kompozytorów, o których opowiadają teksty z części IV. Artyści plastycy z kolei są bohaterami artykułów z części V, a dziełom architektów została poświęcona część VI.

Na zupełnie inne zagadnienia zwracają artykuły z części VII skryptu. Historia PRL to wszak życie zwykłych ludzi, codzienność, która tylko pozornie była szara i siermiężna. Państwowy mecenat pozwalał utalentowanym projektantom nie zważać na uwarunkowania rynkowe i umożliwiał kreowanie ciekawych modeli ubiorów i przedmiotów codziennego użytku. W rezultacie PRL-owski design do dziś zachwyca niezwykłością form. Materiały z części VIII są poświęcone kilku dziełom kinematografii czasów Polski Ludowej. Władze traktowały film jako ważne narzędzie propagandy. Z czasem reżyserzy uzyskali więcej swobody, dzięki czemu powstawały dzieła wspaniale reprezentujące Polskę w świecie, a jednocześnie wiele mówiące o rzeczywistości realnego socjalizmu. Przegląd problematyki czasów PRL kończy się częścią IX, w której zebraliśmy teksty poświęcone ostatniej dekadzie rządów komunistycznych. Przypominamy wydarzenia i zjawiska pierwszoplanowe, jak i mniej znane, a dobrze oddające klimat tych lat. Tradycyjnie na końcu dołączamy propozycje ćwiczeń i zadań umożliwiających wykorzystanie materiałów z portalu **HISTORIA: POSZUKAJ**. Mogą one również posłużyć do samodzielnego sprawdzenia i usystematyzowania wiedzy przez uczniów.

IKONOGRAFIA STALINIZMU

Pierwsze lata po zakończeniu II wojny światowej obfitowały w dramatyczne wydarzenia. Wprowadzano system komunistyczny, rozprawiano się z opozycją legalną i bezwzględnie zwalczano podziemie zbrojne. Historia polityczna tego okresu jest szczegółowo opisywana w podręcznikach i zazwyczaj dobrze znana uczniom. Obok życia politycznego toczyło się jednak zwykłe życie przeciętnych obywateli. Jednocześnie władze starały się prowadzić działania propagandowe służące zdobyciu poparcia społeczeństwa. Na codzienności cieniem kładły się skutki wojny. Pamiętano o gigantycznej liczbie ofiar, a ogromnisz zniszczeń był widoczny gołym okiem. Proponujemy spojrzenie na te lata przez pryzmat źródeł ikonograficznych. Fotografie, malarstwo, plakaty propagandowe stanowią obecnie najczęściej jedynie ilustrację książek historycznych. Warto wnikliwie im się przyjrzeć i zachęcić uczniów do odszukania jak największej liczby szczegółów i poddania poszczególnych obiektów starannej interpretacji. Inspirację mogą stanowić trzy proponowane artykuły z portalu **HISTORIA: POSZUKAJ**. Małgorzata Grąbczewska zwraca uwagę na źródłowe walory fotografii. W tekście **Most nadziei. Przeprowa przez Wisłę w powojennej Warszawie w obiektywie Zofii Chomętowskiej w zbiorach Muzeum Warszawy** autorka przypomina postać wybitnej fotograficzki i opowiada o znaczeniu jej prac dla odtworzenia obrazu tużpowojennej stolicy – zniszczonej, sprawiającej wrażenie miasta, które już nigdy nie będzie nadawało się do życia. Magdalena Łanuszka w artykule **Propaganda sukcesu! „Podaj cegłę” Aleksandra Kobzdeja w Muzeum Narodowym we Wrocławiu** opowiada o sztuce socrealistycznej, która miała słać ludzi pracy zaangażowanych w odbudowę zniszczonego przez wojnę państwa. Autorka analizując malarstwo Aleksandra Kobzdeja, snuje ciekawe rozważania na temat sposobu ukazywania kobiet i mężczyzn w dziełach socrealistycznych, co może stanowić inspirację do zastanowienia się nad lansowaniem przez propagandę w latach pięćdziesiątych określonych ról społecznych. Uzupełnieniem refleksji nad wizerunkiem zwykłych ludzi jest tekst Jacka Bochińskiego, pod tytułem **Wielki budowniczy stolicy – człowiek Stalina. Portret Bolesława Bieruta z Muzeum Warszawy**. Autor pochyla się nad monumentalnym portretem przywódcy Polski doby stalinizmu. Przypomina sylwetkę Bieruta i poddaje interpretacji obraz, który miał służyć budowaniu jego kultu.

DZIEJE POLITYCZNE: NIE TYLKO KOLEJNE ZRYWY

Podstawa programowa nauczania historii skupia się na wydarzeniach pierwszoplanowych, o przełomowym charakterze. Warto jednak zwrócić uwagę na epizody mniej znane, które dobrze oddają klimat polityczny PRL i mogą służyć za przykład działań podejmowanych przez władze

wobec społeczeństwa. Marek Olkuśnik relacjonuje przebieg uroczystości milenium chrztu Polski. Artykuł ***U stóp pustego papieskiego tronu. Uroczystości milenijne na Jasnej Górze w 1966 roku*** jest poświęcony swoistej rywalizacji, którą z Kościołem katolickim podjęły władze państwowe dążące do pomniejszenia rozmiarów obchodów religijnych. Złośliwe represje przyniosły efekt odwrotny do zamierzonego – skompromitowały partię i umocniły autorytet Kościoła. Sporym wyzwaniem było dla przywódców PRL podkreślenie podmiotowości państwa na arenie międzynarodowej. Wielką wagę przykładano do kontaktów z liderami krajów zachodnich. Ci, którzy wykazali życzliwość wobec komunistycznej Polski, byli fetowani przez władze Polski Ludowej. Przypomina o tym Maciej Fic w szkicu ***„Niech żyje Zabrze...” Wizyta generała Charles’a de Gaulle’a na Górnym Śląsku***. Dla wielu mieszkańców Polski największe marzenie stanowiło opuszczenie na stałe ojczyzny i wydobycie się na Zachód. Uciekinierzy często wykazywali się nadzwyczajną pomysłowością. Anna Knapek w artykule ***A kuku! Historia samolotu Kukułka ze zbiorów Muzeum Lotnictwa Polskiego w Krakowie*** opisuje, jak pilot i konstruktor Eugeniusz Pieniążek wykorzystał do ucieczki z Polski samodzielnie zbudowany samolot. Dziś, gdy Polska należy do Unii Europejskiej i strefy Schengen, a granice przekraczamy, nawet tego nie dostrzegając, opowieść Knapek uzmysławia, jak dalece system komunistyczny zniewalał obywateli.

WIELCY TWÓRCY I NAUKOWCY

Intelektualiści polscy musieli stawić czoło systemowi komunistycznemu i przyjąć wobec niego określoną postawę. Wybierano rozmaite strategie. Otwarty sprzeciw mógł prowadzić do represji ze strony władz i w efekcie zmuszać do rezygnacji z działalności na polu kultury czy nauki. Wielu wybitnych naukowców uznawało, że należy chronić resztki swobód, kształcić młodzież i starać się zachować niezależność wobec rządzących. Niektórzy decydowali się na emigrację, licząc się z tym, że nigdy nie będzie im dane wrócić do Polski. Proponowane trzy teksty pozwalają na podjęcie z uczniami dyskusji, która z postaw wydaje im się najbardziej godna uznania i jak powinni się zachowywać przedstawiciele elit, gdy przyszło dokonywać trudnych wyborów. Ewa Olkuśnik opowiada o jednej z najznamienszych postaci filozofii polskiej. Bohaterka tekstu ***Humanistka w trudnych czasach. Maria Ossowska – uczona i obywatelka*** zasłynęła nie tylko imponującym dorobkiem naukowym jako badaczka problemów moralności, ale także położyła znaczące zasługi na polu dydaktyki. Imponowała przy tym wspaniałą postawą etyczną. Tak jak przed wojną odważnie broniła ofiary prześladowań antysemitycznych, tak w okresie komunistycznym protestowała przeciwko represjom władz wymierzonym w działaczy opozycji.

Czas PRL-u przyniósł wiele wybitnych osiągnięć w różnych dziedzinach nauki. Mecenate państwa pozwalała na podejmowanie badań, których efekty rozślawiały Polskę na całym świecie i dowodziły znaczenia polskich naukowców. Znaczące sukcesy odniosła archeologia polska. Prace prowadzone przez Polaków charakteryzowały się kompleksowym, interdyscyplinarnym podejściem – w interpretacji znalezisk uczestniczyli między innymi antropologowie, których wiedza pozwalała na wnikliwe przyjrzenie się przedstawicielom dawnych kultur. O pasjonujących badaniach pisze Magdalena Grassmann w artykule ***Badacz szczątków biskupów z Faras i mumii egipskich, czyli rzecz o profesorze Tadeuszu Dzierżykraj-Rogalskim i kolekcji narzędzi antropometrycznych w zbiorach Muzeum Historii Medycyny i Farmacji Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku***.

Niektórzy przedstawiciele świata kultury nie mogli pogodzić się z realiami ustroju komunistycznego i decydowali się na emigrację. Wśród nich znalazł się Czesław Miłosz. Poeta po opuszczeniu Polski przebywał z początku we Francji, a następnie w Stanach Zjednoczonych. Władze PRL traktowały go jak wroga. Jego utwory nie mogły ukazać się legalnie w kraju. Dopiero otrzymanie w 1980 roku literackiej Nagrody Nobla umożliwiło Miłoszowi odwiedzenie ojczyzny. Jego wizytę w ojczyźnie przypomina Marek Olkuśnik w artykule ***Noblista w Lublinie. Czesław Miłosz doktorem honoris causa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego***.

WIELCY KOMPOZYTORZY I ICH DZIEŁA

Muzyka poważna, zwłaszcza nowoczesna, może słabiej przemawiać do młodych słuchaczy. Niemniej warto zwrócić uwagę, że dzieła polskich kompozytorów zyskiwały wyjątkowe uznanie w świecie, a rodzimych twórców zaliczano do ścisłej czołówki muzyki światowej. Pragniemy przybliżyć utwory, które nie tylko charakteryzują się najwyższym poziomem artystycznym, ale także powstały w wyjątkowych okolicznościach, wpisując się w konkretny kontekst polityczny. Nasze autorki przypominają największych kompozytorów polskich drugiej połowy XX wieku oraz charakteryzują wybrane dzieła, opisując przy tym wydarzenia towarzyszące ich tworzeniu lub premierowemu wykonaniu. Linki dołączone do tekstów pozwalają na wysłuchanie fragmentów utworów. Karolina Szurek w artykule ***Dedykacja, która zmieniła dzieło. „Tren – Ofiarom Hiroszimy” Krzysztofa Pendereckiego*** opowiada o jednym z najbardziej znanych dzieł artysty. Podkreśla przy tym, że nadany już po powstaniu utworu tytuł zapewnił „Trenowi” światowy rozgłos.

Dwa utwory Andrzeja Panufnika, artysty przebywającego od 1954 roku na emigracji w Wielkiej Brytanii, opisuje Paulina Pieńkowska. Szkic ***Epopcja narodowa w nuty zaklęta. „Sinfonia Sacra” Andrzeja Panufnika*** opowiada o tym, jak w 1966 roku kompozytor stworzył dzieło, które miało upamiętniać tysiąclecie chrztu Polski. Autorka tekstu podkreśla, że utwór do dziś jest uważany za muzyczną kwintesencję polskości. Podobnie z okazji Milenium Panufnik skomponował „Tryptyk Jagielloński”. Artykuł ***Muzyczne wspomnienie Jagiellonów. „Tryptyk Jagielloński” Andrzeja Panufnika*** przypomina, że utwór wykonano po raz pierwszy w 1966 roku w Londynie, w kościele Notre Dame de France.

Kolejnym dziełem, w którym została zawarta obszerna muzyczna refleksja nad dziejami Polski, jest „Polskie Requiem” Krzysztofa Pendereckiego. Paulina Pieńkowska w artykule ***Panie kompozytorze, inni Pana koledzy odmówili! „Polskie Requiem” Krzysztofa Pendereckiego*** przypomina, że utwór powstawał 26 lat – artysta włączał doń kolejne części poświęcone różnym epizodom historii Polski. Prapremiera odbyła się w 1984 roku.

DOROBEK ARTYSTÓW

Malarze i rzeźbiarze tworzący w czasach PRL stanęli przed szczególnym wyzwaniem. Władze oczekiwały, że będą oni tworzyli dzieła zrozumiałe dla zwykłego, niewyrobionego odbiorcy. Prace artystów miały wpisywać się w propagandę osiągnięć socjalizmu. Nawet w tych okolicznościach wybitnym artystom udawało się uzyskać niezwykle rezultaty. Katarzyna Kucharska-Hornung w zajmujący sposób opisuje, jak jeden z najwybitniejszych rzeźbiarzy polskich kontynuował w czasach komunistycznych prace nad rozpoczętym przed wojną cyklem portretów, które pierwotnie miały ozdobić sklepienie Sali Poselskiej Zamku Królewskiego na Wawelu. Artykuł ***Twarze polskiej kultury. Cykl „Głowy wawelskie” Xawerego Dunikowskiego z kolekcji Muzeum Rzeźby imienia Xawerego Dunikowskiego, oddziału Muzeum Narodowego w Warszawie*** przynosi informacje o tym, że w drugim cyklu „Głowy wawelskie” (znanym też jako „Panteon kultury polskiej”) Dunikowski ukazał w gipsie, brązie i drewnie nie tylko największych pisarzy czy malarzy, ale też działaczy komunistycznych, takich jak Feliks Dzierżyński czy Julian Marchlewski. Konieczność spełnienia oczekiwań rządzących nie umniejsza jednak wielkości dzieła rzeźbiarza. Ci twórcy, którzy w latach stalinowskich ulegli presji rządzących i tworzyli w stylu socrealistycznym, z czasem podążyli własną drogą twórczą. O losach jednego z nich pisze Jacek Bochiński w artykule ***Od socrealisty do abstrakcjonisty. „Kucie kos” Wojciecha Fangora z Muzeum Warszawy***. Punktem wyjścia intrygującej opowieści jest niezwykle dzieło artysty, które powstało w 1954 roku i nie spotkało się z przychylnością władz. Kompozycja pozostawała w ukryciu i została odsłonięta dopiero w 2013 roku podczas prac remontowych w Muzeum Warszawy. Obraz stanowi ciekawy przykład sztuki okresu przełomu, gdy socrealizm ustępował nowatorskim prądom artystycznym.

Zgoła inną historię przedstawia Karolina Dzimira-Zarzycka w artykule ***Droga do tajemniczej krainy abakanów. Prace Magdaleny Abakanowicz z kolekcji Centralnego Muzeum Włókiennictwa w Łodzi***. Bohaterka szkicu ukończyła studia artystyczne dokładnie wtedy, gdy Wojciech Fangor malował „Kucie kos”. Dane jej jednak było od razu tworzyć zgodnie z własnymi wizjami, a nie pod ideologiczną presją partii. Magdalena Abakanowicz od początku lat sześćdziesiątych zdumiewała i zachwycała publiczność w kraju i za granicą swymi monumentalnymi, abstrakcyjnymi kompozycjami tkackimi, eksperymentując z różnymi rodzajami tkanin. Słynne abakany stały się jedną z najbardziej emblematycznych wizytówek sztuki polskiej, a zarazem ozdobą renomowanych galerii światowych.

ARCHITEKTURA

W pierwszych latach Polski Ludowej władze poświęcały wyjątkową uwagę stylowi, w jakim wznoszono zarówno reprezentacyjne gmachy publiczne, jak i osiedla mieszkaniowe. Architektura miała być realistyczna w formie oraz socjalistyczna i narodowa w treści. Ważne informacje na temat realizmu socjalistycznego przynosi tekst Ewy Olkuśnik, pod tytułem ***Architektura socrealistyczna. Cechy stylu***. Ta sama autorka w artykule ***Kłopotliwy prezent od Związku Radzieckiego dla zrujnowanej Warszawy. Budowa Pałacu Kultury i Nauki imienia Józefa Stalina w Warszawie*** przybliży kontekst polityczny towarzyszący powstawaniu sztandarowej inwestycji tej epoki. Czasy rządów Władysława Gomułki zaznaczyły się w dziejach oświaty polskiej ambitnym planem budowy tysiąca szkół dla uczczenia tysiąclecia państwa polskiego. Adam Pacholak przypomina dzieje tej inicjatywy, opisując jednocześnie wybrane przykłady ciekawych architektonicznie gmachów szkolnych, które powstały wówczas na terenie Wrocławia. W artykule ***Światło, zieleń, bezpieczeństwo. Pierwsze wrocławskie tysiąclatki w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu*** autor podkreśla, że tysiąclatki do dziś służą kolejnym rocznikom uczniów. Architektura PRL to także ciekawe projekty o na wskroś modernistycznym charakterze. Opisane przez naszych autorów realizacje stanowią wręcz emblematyczne przykłady odważnej nowoczesności w budownictwie epoki. Adam Pacholak w tekście ***„Sceneria jak z XXI wieku” – modernistyczny Zakład Elektronicznej Techniki Obliczeniowej we Wrocławiu w zbiorach Muzeum Architektury*** charakteryzuje ikoniczny budynek ZETO w stolicy Dolnego Śląska, a Maciej Fic szkicem ***„Kosmiczne” centrum Katowic, czyli hala widowiskowo-sportowa „Spodek”*** przypomina historię obiektu, który do dziś jest uznawany za symbol Katowic.

BYĆ TRENDY W PRL

Dzieje komunistycznej Polski to nie tylko polityka, kryzysy, przełomy i ścisła kontrola partii nad różnymi dziedzinami życia. To także powiew swobody, obecny zwłaszcza we wzornictwie i modzie – dziedzinach, które w zasadzie wolne były od uciążliwej presji władz. Dzięki temu powstawały projekty ciekawe, nowatorskie, cenione w kraju i za granicą. Warto przy tym podkreślić, że często państwowy przemysł nie był w stanie sprostać oczekiwaniom rodzimych designerów i musiał poprzestawać na wytwarzaniu krótkich serii ubiorów lub przedmiotów codziennego użytku, co tym bardziej czyniło je przedmiotem pożądania. Aneta Dmochowska w tekście ***Co łączy bohaterkę Pana Tadeusza z Mikołajem Kopernikiem? Suknie balowe z kolekcji Domu Mody Telimena ze zbiorów Centralnego Muzeum Włókiennictwa w Łodzi*** opisuje ciekawe przykłady ubiorów kobiecych przygotowanych z okazji... 500. rocznicy urodzin Mikołaja Kopernika. Z kolei w szkicu ***Rewolucyjna długość. Sukienki ze zbiorów Centralnego Muzeum Włókiennictwa w Łodzi*** ta sama autorka opowiada o przełomie, który w modzie przyniosła spódnica mini. Dziś trudno uwierzyć, że w drugiej połowie lat sześćdziesiątych dziewczyny odsłaniające kolana wzbudzały na ulicach niemalże sensację.

Przemóżny wpływ na to, co nosili obywatele PRL, wywarła bohaterka artykułu Weroniki Szerle, pod tytułem **Trendsetterka i influencerka PRL-u? Barbara Hoff i jej Hoffland**. Autorka opiuje drogę twórczą Barbary Hoff, jej niektóre kolekcje i zwraca uwagę na niezwykłą popularność dzieł tej projektantki. Z kolei Agnieszka Dąbrowska poświęciła tekst kolejnej ważnej postaci polskiego designu, skupiając się w szkicu **Łowickie róże, liście dębu i z ogonem z milanowskiego jedwabiu. Suknie projektu Grażyny Hase w zbiorach Muzeum Warszawy** na charakterystycznych kreacjach projektantki, w których wykorzyststała ona jedwab – materiał stanowiący dumę polskiego przemysłu włókienniczego.

Projektom modowym dotrzymywało kroku wzornictwo przemysłowe. Serwisy stołowe, szkło artystyczne, przedmioty codziennego użytku prezentowano na międzynarodowych wystawach, zyskując uznanie krytyki i zwykłych nabywców. Niestety, w warunkach gospodarki centralnie planowanej, charakteryzującej się stałym niedoborem towarów na rynku, w kraju nie były one łatwo dostępne. Dziś łatwiej je można spotkać na wystawach w muzeach niż na stołach w domach prywatnych. Weronika Szerle w tekście **Kawa w „Krokusie”, czyli przepis na podwieczerek z fasonem. Ćmielowskie serwisy projektu Wincentego Potackiego ze zbiorów Muzeum w Gliwicach i Muzeum Narodowego w Kielcach** opisuje dzieło wybitnego projektanta, będące jednym ze sztandarowych produktów Zakładów Porcelany Stołowej „Ćmielów”.

DO CZEGO MOŻE SŁUŻYĆ FILM?

Jedną z dziedzin twórczości artystycznej, która przyniosła twórcom polskim szerokie uznanie, był film. Obok wybitnych dzieł powstawały jednak także słabe produkcje, stanowiące odpowiedź na zapotrzebowanie władz i służące doraźnej propagandzie. Państwowy mecenat nie szczędził środków na filmy wzmacniające narodową dumę i ukazujące dorobek Polski w dawnych czasach. Pomimo walorów edukacyjnych efekt artystyczny nie zawsze był zadowalający. Jako przykład może służyć obraz opisany przez Adama Wyżyńskiego w tekście **„Kopernik”. Wielki astronom i jego epoka**.

Zupełnie inny charakter miały dzieła najwybitniejszych przedstawicieli kinematografii polskiej, do dziś uznawane za niekwestionowaną klasykę filmową. Jednym z przykładów może być wyreżyserowana przez Andrzeja Wajdę ekranizacja powieści Władysława Stanisława Reymonta, opisana przez Marka Olkuśnika w artykule **„Ziemia obiecana”. Jak bez pieniędzy zbudować fabrykę**. Nominowane do Oscara dzieło do dziś zachwyca realistycznym ukazaniem dziewiętnastowiecznej Łodzi i wybitnymi rolami Daniela Olbrychskiego, Wojciecha Pszoniaka, Andrzeja Seweryna, Kaliny Jędrusik i wielu innych aktorów.

Szczególnym czasem dla filmowców polskich był początek lat osiemdziesiątych. Upadkowi ekipy Edwarda Gierka, atmosferze „karnawału” Solidarności, kryzysowi gospodarczemu i niepokoju o dalszy bieg wypadków w kraju towarzyszyła względna swoboda twórcza. Reżyserzy wykorzystali ten czas, by stworzyć dzieła komentujące współczesność lub niedawną przeszłość. Ewa Olkuśnik przypomina dwa ważne filmy tego czasu. W tekście **„Nic nie musisz...” Film Krzysztofa Kieślowskiego „Przypadek”** autorka omawia obraz będący rozrachunkiem z różnymi postawami inteligencji polskiej końca lat siedemdziesiątych. Wybitną kreację stworzył w tym filmie młody Bogusław Linda. Z kolei artykuł pod tytułem **Pranie mózgu. Film Wojciecha Marczewskiego „Dreszcze”** jest poświęcony dziełu, które można wykorzystać w nauczaniu historii jako artystyczny obraz zniewolenia i indoktrynacji młodzieży w czasach stalinowskich. Warto przypomnieć, że choć te produkcje zrealizowano na początku dekady, to zostały one zatrzymane przez cenzurę i trafiły do dystrybucji dopiero po kilku latach.

Odmienny charakter ma film scharakteryzowany przez Ewę Olkuśnik w tekście **Paszkwil, pomnik czy zachęta do działania? Film „Zamach stanu” w reżyserii Ryszarda Filipkiego**. Autorka zastanawia się, czy historyczna panorama czasów przewrotu majowego 1926 roku i pierwszych lat rządów sanacji, z wybitną skądinąd kreacją samego reżysera w roli marszałka Piłsudskiego, miała być krytyką przedwojennej Polski, czy raczej zawołaną zachętą do brutalnej rozprawy z ówczesną opozycją – Solidarnością...

JAK UPADAŁ REALNY SOCJALIZM?

Ze słuszną dumą podkreśla się zasługi Polski w przyczynieniu się do upadku systemu komunistycznego. Konsekwentne działania demokratycznej opozycji, determinacja przywódców i zwykłych uczestników protestów społecznych z lata 1980 roku, a następnie opór wobec ekipy generała Wojciecha Jaruzelskiego zmusiły ostatecznie władze do podjęcia dialogu z przedstawicielami Solidarności. Obrady Okrągłego Stołu doprowadziły do przełomowych wyborów parlamentarnych w 1989 roku. Rozpoczął się proces transformacji ustrojowej, zwieńczony odzyskaniem suwerenności i wprowadzeniem systemu demokratycznego. Rekomendujemy teksty poświęcone wybranym epizodom tych lat. Ewa Olkuśnik w artykule ***Koniec złudzeń. Jak propaganda sukcesu zakończyła się katastrofą i spowodowała zryw społeczeństwa latem 1980 roku*** ukazuje genezę strajków z lipca i sierpnia 1980 roku. Materiał pokazuje, jak załamanie się systemu opartego na kłamliwej propagandzie sukcesu doprowadziło do masowych wystąpień robotników, wspartych przez przedstawicieli opozycyjnej inteligencji. Magdalena Staręga w dwóch artykułach skupia swą uwagę na omówieniu znanych symboli strajku w Stoczni Gdańskiej. Tekst pod tytułem ***Po co ten cały strajk? Tablice 21 postulatów na wystawie stałej Europejskiego Centrum Solidarności w Gdańsku*** przypomina, że sławne tablice z żądaniami stoczniowców przetrwały lata stanu wojennego w ukryciu, a w 2003 roku zostały wpisane na Listę światowego dziedzictwa UNESCO „Pamięć Świata”. Szkic ***Najbardziej rozpoznawalne polskie logo. Znak „Solidarność” na wystawie stałej w Europejskim Centrum Solidarności w Gdańsku*** opowiada o okolicznościach zaprojektowania przez Jerzego Janiszewskiego znaku, który zyskał w świecie rangę ikony ruchu sprzeciwu wobec władz komunistycznych. Szesnastomiesięczny „karnawał” Solidarności został zakończony wprowadzeniem stanu wojennego 13 grudnia 1981 roku. W wielu zakładach pracy ogłoszono strajki protestacyjne. Próba stłumienia jednego z nich zakończyła się tragedią, o czym przypomina Maciej Fic w tekście ***„Władza strzela do robotników”. Pacyfikacja kopalni „Wujek” w Katowicach***. Choć władzom udało się w grudniu 1981 roku złamać opór społeczeństwa, to przez całe lata osiemdziesiąte kręgi opozycyjne na różne sposoby manifestowały sprzeciw wobec rządzących. Jedną z najbardziej kreatywnych form kontestacji, wyjątkowo uciążliwą, bo ośmieszającą władze, omawia Ewa Olkuśnik w materiale ***Milicjanci przeciwko krasnalom, czyli Pomarańczowa Alternatywa we Wrocławiu***. Ta sama autorka w szkicu ***Mimo wszystko – rozmawiajmy! Obrady Okrągłego Stołu*** przybliży okoliczności zawarcia pomiędzy rządzącymi a liderami opozycji porozumienia, które rozpoczęło demontaż systemu komunistycznego. Sukces w wyborach z czerwca 1989 roku pozwolił na powołanie pierwszego po wojnie niekomunistycznego rządu – upadał komunizm, rodziła się demokracja, nadchodziła niepodległość...

PROPOZYCJE ĆWICZEŃ

Artykuły z niniejszego pakietu oraz inne materiały z portalu **HISTORIA: POSZUKAJ** z zakładki **WIEDZA** i **ŚCIEŻKI HISTORII** pozwalają uczniom samodzielnie powtórzyć materiał, ale mogą być również spożytkowane przez nauczyciela do sprawdzenia wiedzy i kompetencji podopiecznych. Z naszego zasobu warto skorzystać podczas tradycyjnych zajęć w szkole, jak i w nauczaniu zdalnym.

Tak jak i w pozostałych pakietach proponujemy następujące metody pracy dydaktycznej:

- ◆ Uczniom, pracującym indywidualnie lub w grupach, można polecić wyszukanie określonej liczby artykułów i przygotowanie na ich podstawie prezentacji lub prac pisemnych.
- ◆ Uczniów można podzielić na grupy i zadać opracowanie – przy wykorzystaniu artykułów z naszego portalu – dyskusji na temat odmiennych opinii dotyczących wybranych zjawisk. Nauczyciel może przyjąć rolę moderatora dyskusji prowadzonej w klasie lub podczas zajęć on-line.

◆ Informacje zawarte w opublikowanych artykułach najczęściej wykraczają poza zakres wymagany w podstawie programowej, ale – dla poszerzenia wiedzy – można zachęcić uczniów do przygotowania projektów poświęconych wybranym tematom.

◆ **Ikonografia jako źródło do badań nad historią najnowszą**

Uczniowie inspirując się artykułami rekomendowanymi w niniejszym pakiecie w częściach I i V, wybierają trzy dzieła malarskie lub rzeźbiarskie prezentowane na portalu **HISTORIA: POSZUKAJ** i dokonują ich interpretacji. Przygotowując prezentację, zwracają uwagę, kim byli twórcy i jak wyglądała ich droga artystyczna; czym charakteryzowało się przesłanie propagandowe dzieł, jaki styl reprezentowały, jaka była ich ranga artystyczna, czemu miały służyć, gdzie i w jakich okolicznościach je prezentowano, o czym mówią dzisiaj?

◆ **Architektura – co nasze najbliższe otoczenie mówi o przeszłości?**

Uczniowie inspirując się artykułami rekomendowanymi w niniejszym pakiecie w części VI, wykorzystując materiały z portalu **HISTORIA: POSZUKAJ**, odszukują w sąsiedztwie swego domu (lub wybierają ze zdjęć na stronach internetowych) wizerunek gmachu (gmachów, osiedla) z czasów PRL. Prezentując wybrany obiekt, wymieniają jego cechy stylowe, określają elementy wskazujące na szczególne cele, które przyświecały projektantom/ budowniczym obiektu. Należy zwrócić uwagę na skalę obiektu, ozdoby, funkcjonalność, formę. Można podzielić uczniów na grupy: jednej z nich polecić przygotowanie prezentacji obiektów socrealistycznych, a drugiej – modernistycznych. Podczas dyskusji na lekcji warto przeprowadzić konfrontację tych dwóch stylów.

◆ **Źródła wywołane – jak samodzielnie badać przeszłość?**

Uczniowie przeprowadzają wywiady na temat warunków życia codziennego z przedstawicielami starszego pokolenia (rodzina, sąsiedzi) pamiętającymi czasy PRL. Aby uzupełnić zdobyte informacje, wykorzystują domowe archiwa rodzinne i zbierają materiały ikonograficzne (zdjęcia, filmy) ukazujące modę, wystrój mieszkań, spędzanie wakacji, sposoby świętowania uroczystości rodzinnych. Przygotowują prezentację multimedialną do przedstawienia w klasie. Uczniów można podzielić na grupy i przeprowadzić konkurs na najlepszą opowieść o codzienności PRL.

◆ **Uczniowski Klub Filmowy – jak możemy wykorzystać filmy epoki PRL?**

Nauczyciel organizuje (lub zadaje) obejrzenie filmu opowiadającego o czasach PRL – warto wziąć pod uwagę filmy obyczajowe, komedie, wybrane odcinki popularnych seriali („Czterdziestolatek”, „Wojna domowa”, „Alternatywy 4”, „Wakacje z duchami”). Namawiamy do przeprowadzenia obszernej dyskusji podczas zajęć szkolnych lub nauczania on-line na temat wartości źródłowej obejrzanego materiału. Warto zwrócić uwagę na takie aspekty, jak: obraz rzeczywistości (krajobraz miast i wsi, kultura materialna – sprzęty domowe, motoryzacja, stroje, obyczaje, język), intencje twórców (satyra, pochwała, krytyka), intencje władz (wymiar propagandowy). Nauczyciel powinien wystąpić w roli moderatora dyskusji.

◆ **Początek końca – ocena ostatnich lat PRL i początku transformacji**

Proponujemy podzielenie uczniów na grupy, które zaprezentują alternatywne oceny wydarzeń z przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych (Okrągły Stół, wybory czerwcowe, powstanie rządu Tadeusza Mazowieckiego). Inspirację mogą stanowić materiały rekomendowane w części IX niniejszego skryptu i inne artykuły z portalu **HISTORIA: POSZUKAJ**. Warto zalecić uczniom samodzielną kwerendę w prasie z okresu przełomu i w literaturze historycznej oraz przeprowadzenie wywiadów z przedstawicielami starszego pokolenia. Następnie nauczyciel przygotowuje dyskusję na temat ostatnich lat PRL, w której występuje w roli moderatora. Uczniom należy zwrócić uwagę na konieczność poruszenia następujących wątków: stosunek społeczeństwa do systemu komunistycznego, sytuacja gospodarcza u schyłku lat osiemdziesiątych,

